

## Čitajuća grupa u okviru priprema za seminar USTAV 1974.

### 2. sesija

četvrtak, 20. mart 2014, 16:00 – 18:00

#### Z A P I S N I K

##### A.

Dragomir Olujić Oluja je na početku ukratko predstavio o čemu je razgovarano na prvoj sesiji!

1. Tri su kompleksa problema za čije je rešavanje inicirano stvaranje narodnooslobodilačkih odbora.

Prvo, čim je u leto 1941. stvorena slobodna teritorija postavio se problem obezbeđenja poretka koji bi služio razvijanju ustanka i sigurnosti pozadine kad je reč o kretanju građana, ishrani, zbrinjavanju izbeglica, evakuaciji, prometu roba i trgovini, radu zanatskih radionica, stambenom smeštaju, sprečavanju zaraza, zaštiti ličnih dobara, preuzimanju državne imovine... Drugi kompleks su bili problemi bezbednosti oslobođenog područja i političkog života na njemu u znaku ustaničke politike i programa oslobodilačkih snaga, a treći kompleks odnosio se na mobilizaciju boraca i izvore snabdevanja partizanskih jedinica.

Potrebe seljaka, radnika i zanatlija, građana i stanovništva na manje-više oslobođenim teritorijama zahtevale su da se novonastali odnosi uredi u skladu (1) sa zahtevima snošljivosti, navikama i tradicijama, (2) inicijativama i podsticajima komunista za stvaranje improvizovanih organa neposredne vlasti oslonjene na narod i (3) potrebama borbe protiv okupacije i za oslobođenje zemlje, kako na 'frontu' tako i u 'pozadini'. Stihijni elementi su bili druga strana organizovane akcije, izražavajući se u samoinicijativi i borbenom stvaralaštvu naoružanog naroda.

U početku neimenovani, ovi organi ubrzo dobivaju ime – narodnooslobodilački odbori! Već krajem juna i početkom jula 1941. javljaju se seoski, opštinski, sreski, gradski, okružni i zemaljski narodnooslobodilački odbori.

2. U početnoj fazi ustanka preplitao se rad vojnih štabova, partijskih komiteta i ovako nastalih organa samouprave. Jedinstvo vojnih, političkih i 'državnih' funkcija održalo se i u kasnijim fazama narodnooslobodilačke borbe, sve do njihovog razdvajanja.

Narodnooslobodilački odbori su od osnivanja imali obeležja državnih organa vlasti. Donosili su odluke i uputstva, rešavali međusobne odnose građana, ustanovljavali prava i zasnivali obaveze, propisivali ponašanje, organizovali pomoć partizanskim odredima i branili začetke novog poretka. Sem na oslobođenim (i poluoslobođenim) područjima Jugoslavije, oni su radili i u neprijateljskoj pozadini, u vidu odbora jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta, mahom vršeći privredne, političke i propagandne funkcije, što je svedočilo o izvesnom dvojstvu vlasti okupatora i narodnooslobodilačkog pokreta.

Oni su organizovali privredni život, setvu i žetvu, regulisali trgovinu i razmenu, vodili komunalne poslove, zbrinjavali socijalno ugrožene, organozovali zdravstvenu službu i rešavali sudske sporove. Naročita uloga NOO je u podsticanju i organizovanju kulturno-prosvetnog života – obnavljanju škola, organizovanju analfabetskih tečajeva, formiranju domova kulture...

Istovremeno, ostali su organi ustanka i tela sa širokom političkom osnovom, što je proizilazilo i iz njihovog naziva. S tog se stanovišta za njih izričito govorilo da nisu organi nijedne partije. Kao „vanstranačke“ organizacije, narodnooslobodilački odbori su nastojali da okupe što više građana, nezavisno od njihovog političkog opredeljenja, koji su patriotski raspoloženi i prihvataju borbu za narodno oslobođenje.

Važnije je pritom što narodnooslobodilački odbori od prvog dana faktički funkcionišu suprotno volji starog državnog aparata sa centrom u emigraciji, predvođenog kraljem i jugoslovenskom vladom u izbeglištvu.

Stvaranjem ovih organa prekida se unutrašnji kontinuitet Kraljevine Jugoslavije i začinje nov poredak, sa svojom državnom organizacijom. Rad narodnooslobodilačkih odbora nisu izvodili iz Oktroisanog ustava (1929), nego iz promene odnosa koju donosi narodnooslobodilačka borba.

3. Savetovanje u Stolicama je, u septembru 1941, pored vojnih pitanja, posvetilo pažnju i razvitku narodnooslobodilačkih odbora, naglašavajući značaj njihove organizacione unifikacije, ali su oni i dalje tretirani kao privremeni organi. Na ovakvu kvalifikaciju uticali su, pored nedovoljnog iskustva tih tela i potrebe njihovog organizacionog i funkcionalnog sazrevanja, neizbistreni odnosi s četnicima i međunarodni obziri narodnooslobodilačkog pokreta, pre svega prema odnosima unutar antihitlerovske koalicije (u formiranju) i obnovi diplomatskih odnosa SSSR-a sa Kraljevinom Jugoslavijom.

4. Dragojlo Dudić je u oslobođenom Krupnju, prilikom obrazovanja privremenog sreskog NOO, 5. septembra 1941, proglasio da se stara vlast ukida.

Prema odluci tog odbora, u mesnoj topionici antimona obrazovan je tročlani Odbor radničke kontrole.

5. Posle velikih ustaničkih uspeha, rukovodstvo KPJ je u avgustu 1941. iniciralo formiranje Narodnog komiteta oslobođenja kao centralnog i objedinjavajućeg organa narodnooslobodilačkog pokreta i reprezentativnog političkog tela za Jugoslaviju, koje bi istupalo pred jugoslovenskom i međunarodnom javnošću. Predviđalo se da, pored komunista, u njega uđu i predstavnici raznih demokratskih struja. Po Titovim rečima, „to bi bila neke vrste narodna vlada koja bi izdala svoj proglas narodu i pozvala ga u borbu...“

Tako su komunisti osnivanjem narodnooslobodilačkih odbora katastrofu Kraljevine Jugoslavije pretvarali u katastrofu građanske Jugoslavije!

## **B.**

U drugom delu, Dragomir Olujić Oluja je dao kratak prikaz direktivnog članka Edvarda Kardelja „NOO moraju postati istinski privremeni nosioci narodne vlasti“, objavljenog u užičkoj „Borbi“, u oktobru 1941.

Kardelj je u tom članku naglasio potrebu stvaranja narodnooslobodilačkih odbora kao nosilaca narodne vlasti na celoj teritoriji Jugoslavije i potcrtao njihov privremeni karakter!

## **C.**

### **FOČANSKI PROPISI**

1. Nekoliko rečenica o situaciji u Foči i okolini prilikom dolaska partizanske vojske.

U aprilskom ratu Foču zaposedaju Italijani, ali je ubrzo napuštaju, jer su u okupacionoj podeli Foča i jugoistočna Bosna pripali Nezavisnoj državi Hrvatskoj.

Krajem maja u gradu su uspostavljeni ustaška vlast i vojni garnizon NDH, ubrzo su u Foči i okolnim selima započeli pretrese, pljačku, maltretiranja i hapšenja viđenijih ljudi, pa i ubistava i interniranja, a od kraja juna represalije su pojačane, pre svega nad srpskim stanovništvom.

Razvoj antifašističkog ustanka „vraća“ Italijane u septembru 1941. godine, četničke jedinice su prešle u njihovu službu.

Ubrzo je Kalinovički partizanski odred, u sastavu je bila i Fočanska partizanska četa, oslobodio prostranu teritoriju između Sarajeva, Foče i Konjica.

Italijani su 5. decembra napustili Foču, i prepustili je četnicima. Zatim je počelo pljačkanje i ubijanje nedužnog muslimanskog stanovništva, koje nije imalo nikakve veze sa ustaškim zločinima. U periodu od 5. decembra do 20. januar 1942. četnici su ubili oko 3.000 ljudi sa teritorije srezova Foča i Čajniče, najviše Muslimana i Hrvata, od čega 298 meštana Foče.

2. U ovom periodu su, nakon nemačke ofanzive, odlaska partizana iz Zapadne Srbije i napuštanja Užičke republike, konsolidovani narodno-oslobodilačka vojska, narodno-oslobodilački pokret i KPJ.

U Rudom je 21. decembra 1941. formirana Prva proleterska udarna brigada, kao jedinica spremna za dejstva na celoj teritoriji Jugoslavije.

U decembru 1941. i januaru 1942. su 'razrešene' tzv. leve greške, pre svega u Crnoj Gori i Hercegovini.

**3.** Bataljon „Vojvoda Momčilo“ Durmitorskog partizanskog odreda oslobodio je Foču, 20. januar 1942. i preuzeo grad od četnika.

Dva dana po oslobođenju grada, u njega su stigli Moša Pijade, Mira Bakić i Marijan Stilinović, a 25. januar i ostali članovi VŠ NOP i DVJ i CK KPJ. U Foči su boravili do 10. maja 1942.

Foča postaje centar velike slobodne teritorije, nazivane i „Fočanska republika“, odakle je upravljano narodno-oslobodilačkom borbom u čitavoj Jugoslaviji.

Aktivnost Vrhovnog štaba NOP i DVJ je tokom boravka u Foči bila veoma bogata:

nastavljeno je stvaranje Dobrovoljačke vojske Jugoslavije, pregovori sa kraljevskim generalom Ljubom Novakovićem;

napisan je i objavljen „Statut proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada“;

formirani su Operativni štabovi za Bosansku krajinu, Hercegovinu i Istočnu Bosnu;

formirana je Glavna intendantura Vrhovnog štaba;

propisane su oznake za komandni kadar i ustanovljeno je zvanje narodnog heroja Jugoslavije;

formirana je Druga proleterska udarna brigada;

pokrajinskim rukovodstvima date su direktive za stvaranje pokretnih udarnih i omladinskih bataljona;

naređeno je formiranje vojnopozadinskih komandi i vojnih sudova u brigadama i odredima;

uspostavljena je radio-veza sa Kominternom;

na sednici 4. aprila 1942, CK KPJ ocenio je razvoj Narodnooslobodilačke borbe, ukazao na propuste i zastranjivanja u pojedinim regionima i odlučio da se to energično suzbije i da se proširi platforma Narodnooslobodilačke borbe.

\* U periodu od 19. marta do 26. aprila 1942. godine u Foči su boravili članovi britanske vojne misije „Hidra“ na čelu sa majorom Terensom Atertonom. Oni su 25. februara stupili u kontakt sa Mošom Pijadom na Žabljaku, a on ih je uputio u oslobođenu Foču. Odmah po dolasku u Foču sastali sa Vrhovnim komandantom NOP i DVJ Josipom Brozom Titom, koji ih je upoznao sa vojno-političkom situacijom u Jugoslaviji.

#### **4. Aktivnosti u gradu:**

Prva (jedina i nikad više) proslava 27. marta kao „državnog“ praznika – veliki Narodni zbor na dan 27. marta 1942. i druge prigodne manifestacije [treba reći da su istovremeno u okupiranoj Srbiji okupacione i nedićevske vlasti vršile istragu i kažnjavanje aktera narodne pobune 27. marta];

u gradu je organizovana Komanda mesta, pri njoj su radile krojačka, obućarska, pekarska i druge radionice;

izabrani su gradski i sreski NOO;

izabrani su sreski odbori narodne omladine;

održan je zbor Antifašističkog fronta žena istočne Bosne;

oživljene su saobraćajna, zanatska, poštansko-komunikaciona, kulturno-prosvetna i fiskulturna delatnost;

formirane su četiri omladinske brigade (Prva fočanska omladinska brigada ušla u sastav Prve proleterske i kasnije se istakla u bici na Sutjesci);

formirana partizanska bolnica, koja je kasnije prerasla u Centralnu bolnicu NOVJ, a njen načelnik je bio Gojko Nikoliš, učesnik španskog građanskog rata i narodni heroj;

najzad, partizani su imali sasvim drugačiji odnos prema muslimanskom stanovništvu od četnika, u tom vremenu je, između ostalog, iz GŠ NOV svakodnevno deljeno siromašnom muslimanskom stanovništvu 3.000 obroka hrane dnevno.

**5.** U Foči su nastali tzv. **Fočanski propisi**, koje je u februaru 1942. izdao Vrhovni štab, a napisao Moša Pijade.

U njima su bila dva značajna uputstva o radu i razvoju narodne vlasti:

„Zadaci i ustrojstvo Narodnooslobodilačkih odbora“ i

„Uputstva za rad Narodnooslobodilačkih odbora u oslobođenim krajevima“.

Dokumenati su štampani u „Biltenu Vrhovnog štaba“, organu KPJ „Proleteru“ i listovima „Narodni borac“ i „Partizanski sanitet“, koji su izlazili u Foči.

Fočanskim propisima su, pre svega, razdvojene civilne i vojne vlasti i normativno regulisani njihovi odnosi;

Donete su osnove novog izbornog sistema, kojima je, osim neposrednog, uveden i delagatski način biranja viših organa, potvrđeno (i pasivno, i aktivno) biračko pravo ženama, propisano opšte pravo glasa i utvrđeno javno glasanje;

Regulisano je pitanje izbornih komisija, izbornih poverenika i zborova birača;

Propisano je funkcionisanje NOO-a samo za vreme kada su područje kontrolisale partizanske jedinice, ali su brojni NOO-i nastavljali rad „u ilegali“ i posle odlaska partizana;

Najzad, postavljen je problem formiranja pokrajinskih i zemaljskih NOO, te centralnog NOO-a za čitavu zemlju!

Zanimljivost:

Na skupu u Foči pre nekoliko godina, pravnik dr Hasan Balić je „Fočanske propise“ nazvao „odom ljudskim pravima i slobodama“, a istoričar dr Vjenceslav Glišić ih je preporučio kao „model demokratije koji bi trebalo uvesti u današnju političku praksu zemalja nastalih raspadom druge Jugoslavije“.

**6.** Narodnooslobodilački odbori su na oslobođenim teritorijama izrastali u prave organe nove vlasti. Oni su organizovali privredni život, setvu i žetvu, regulisali trgovinu i razmenu, vodili komunalne poslove, zbrinjavali socijalno ugrožene, organozovali zdravstvenu službu i rešavali sudske sporove.

Posebna uloga NO odbora je u podsticanju i organizovanju kulturno-prosvetnog života – obnavljanju škola, organizovanju analfabetskih tečajeva, formiranju domova kulture...

Fočanski propisi su praktično bili ustav u izvornom smislu reči, dakle norme za 'odbranu' građana (ili podanika) od državnih institucija (odnosno kraljevske vlasti) i svojevrsni prvi socijalistički ustav ili prvi ustav socijalističke Jugoslavije!?

**D.**

### **Septembarski propisi iz 1942.**

su dokument kojim se predviđa dalji razvoj organa narodne vlasti koji su definisani Fočanskim propisima:

U septembru 1942. negde u Bosanskoj Krajini VŠ je izdao nove propise o NOO-ma kojima su oni dobili potpunu potvrdu kao pravi, stalni i jedini organi narodne vlasti;

Po mesecu u kojemu su objavljeni ovi propisi se zovu Septembarski, a po kraju u kojem su doneti – Krajiški;

Sastavljeni su od dve naredbe Vrhovnog štaba – prvom je dovršeno regulisanje stvaranja i delovanja NOO-a, a drugom su obrazovani vojnopozadinski organi vlasti;

Donošenjem ovih propisa, NOO-i prestaju biti privremeni i postaju stalni organi narodne vlasti;

Njima je ozakonjeno opšte i jednako pravo glasa po kojem pravo da biraju i budu birani imaju svi muškarci i žene sa navršениh 18 godina života;

Najzad, formirani su i vojnopozadinski organi – komande područja, komande mesta i partizanske ili seoske straže, a u njihove zadatke/nadležnost spadali su mobilizacija ljudstva, staranje o ishrani snabdevanju vojske, obrazovanje vojnih radionica i organiziranje javnih radova.



**Učitelj neznalica i njegovi komiteti**

[www.uciteljneznalica.org](http://www.uciteljneznalica.org)

[info@uciteljneznalica.org](mailto:info@uciteljneznalica.org)